

До спеціалізованої вченої ради Д. 26.007.01 у
Національній академії внутрішніх справ
(ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1)

**ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА**

на дисертацію Ленської Людмили Валентинівни «Психолого-правова характеристика грабежу», представлену до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 19.00.06 – юридична психологія

Актуальність обраної теми. На сучасному етапі розвитку правової держави особливої актуальності набувають питання, пов'язані із удосконаленням діяльності органів досудового розслідування Національної поліції, що обумовлюють ефективність виявлення причин і умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень, і вжиття заходів щодо їх усунення. Зазначені питання потребують спеціального комплексного дослідження та розроблення на цій підставі відповідних пропозицій. Зазначене й обумовило вибір теми, мети, об'єкта, предмета дослідження Ленської Л.В.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація виконана відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.; Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015; Плану законодавчого забезпечення реформи в Україні, схваленої Постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 р. № 509-VIII; Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр., затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275. Тему дисертаційного дослідження затверджено рішенням вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 25 листопада 2015 р. (протокол № 22) й уточнено рішенням вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 27 березня 2018 р. (протокол № 29).

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (231 найменувань на 22 сторінках) і чотирьох додатків на 22 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 239 сторінок, з них основного тексту – 187 сторінок.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми; зазначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету та задачі дослідження, визначено об'єкт, предмет та методи дослідження; висвітлено

Вх. №	10.04	2019 р.
кількість аркушів:	05	
осн. док.	2	додаток —

наукову новизну та практичну значимість одержаних результатів; наведено дані про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг роботи.

У першому розділі дисертації *«Грабіж як предмет дослідження юридичної психології»* з'ясовано історичні передумови та соціально-психологічні чинники вчинення грабежів; здійснено компаративістський аналіз вітчизняного й іноземного законодавства, що встановлює відповідальність за грабіж, надано психолого-кримінологічну характеристику грабежу.

З'ясовано, що тлумачення поняття «грабіж» органічно пов'язане із суспільним розвитком і на різних історичних етапах суттєво різнилося як у буденній свідомості, так і в законодавстві. Кримінальну відповідальність за відкрите викрадення було встановлено на теренах сучасної України ще за часів зародження державності, однак подеколи поняття грабежу зникало із законодавства або асимілювалося за ознаками з крадіжкою та розбоєм.

За результатами компаративістського аналізу здобувач пропонує поділяти кримінальне законодавство різних держав світу, що встановлює відповідальність за грабіж на дві основні групи за основним критерієм: існування чи відсутності диференціації кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння чужим майном залежно від способу вчинення злочину та характеру застосованого насильства. Доведено, що використання для визначення грабежу терміна «викрадення» є недоцільним, тому авторкою запропоновано наступне загальне визначення: грабіж – це відкрите протиправне заволодіння чужим майном.

Базуючись на аналізі статистичних даних встановлено, що грабіж належить до видів злочинів, що характеризується нестабільною динамікою та високою латентністю. Відповідно результатам вивчення матеріалів кримінальних проваджень та опитування працівників поліції в дослідженні представлена психолого-кримінологічна характеристика грабежу, в якій визначено, що цей злочин переважно вчиняється у місцях, в п'ятницю, здебільшого злочинці заволодівають приватним майном громадян, із застосуванням фізичного насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого.

У другому розділі *«Застосування психологічних знань щодо визначення елементів складу злочину у виді грабежу в сучасному кримінальному праві»* здійснено комплексний аналіз грабежу не лише як складу злочину в сукупності встановлених у законі про кримінальну відповідальність ознак, а й як суспільно небезпечного явища дійсності, що має психологічну детермінацію.

Констатовано, що основним безпосереднім об'єктом грабежу є встановлений порядок обігу чужого майна. Об'єкт грабежу тісно пов'язаний з його предметом, яким може бути чуже рухоме майно, що має певну вартість і заради заволодіння яким учиняють злочин.

Автор обґрунтовує диференціацію потерпілих від грабежів на дві основні групи, а саме; категорія громадян, які не в змозі чинити дієвий опір (жінки, малолітні, неповнолітні, особи похилого віку, із фізичними вадами) та особи з

віктимною поведінкою. Доведено, що насильство під час грабежу є інструментальним, тобто відіграє роль лише засобу нейтралізації опору жертви заради заволодіння майном.

Ленською Л.В. зазначено, що суб'єктом грабежу є фізична осудна особа, яка на момент учинення злочину досягла віку чотирнадцяти років та суб'єктивна сторона грабежу є внутрішнім аспектом цього злочинного діяння, що відображає свідоме ставлення грабіжника до відкритого викрадення чужого майна, яке він вчиняє. Таке ставлення спричинюють деформації особистості правопорушника (деформації правосвідомості, примітивний чи егоцентричний світогляд, недостатнє усвідомлення життєвої перспективи, орієнтованість на незаконну модель досягнення цілей життя, схильність до агресії тощо). На підставі узагальнення результатів вивчення матеріалів кримінальних проваджень здобувачем було встановлено, що переважна кількість зазначених злочинів вчиняється особами, які мають кримінальне минуле.

У третьому розділі *«Психологічні особливості розслідування грабежів»* висвітлюються потенційні можливості використання психологічних знань у процесі розслідування грабежів. Виокремлено основні групи факторів, що позначаються на формуванні слідчої ситуації в процесі розслідування грабежів, до яких належать: 1) інформаційно-аналітичні; 2) тактико-психологічні; 3) процесуально-тактичні; 4) організаційно-управлінські. Обґрунтовано, що слідчі ситуації в разі вчинення грабежів залежать передусім від обсягу та змісту інформації про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. На підставі узагальнення результатів здійсненого теоретико-емпіричного дослідження Ленською Л.В. запропоновано типовий алгоритм першочергових процесуальних дій у сприятливих і несприятливих ситуаціях розслідування грабежів та сформульовано низку рекомендації щодо ефективного їх здійснення. Визначено, що під час розслідування грабежів допомога фахівців-психологів органам досудового розслідування може мати такі три форми: психологічна консультація, участь спеціаліста-психолога в процесуальних діях та експертне психологічне дослідження. За результатами емпіричного дослідження з'ясовано, що в процесі розслідування грабежів судово-психологічну експертизу та інші форми використання спеціальних психологічних знань використовують не достатньо, що не сприяє ефективному процесу досудового розслідування зазначених кримінальних правопорушень.

Висновки дисертації досягли поставленої мети, вирішили сформульовані завдання. Достовірність наукових положень дисертації автором за рахунок комплексного використання необхідної сукупності методів наукового пізнання.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій підтверджується науково-теоретичним обґрунтуванням концептуальних підходів, відповідністю принципів положень, закономірністю і критеріями удосконалення діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України.

Грунтовне вивчення рукопису дисертації та автореферату дисертації, публікацій дає підстави для висновку, що дослідження виконане за актуальною темою, проведений глибокий теоретико-правовий аналіз з питань обраної теми, зроблено достовірні висновки, сформульовані цінні в теоретичному і практичному плані пропозиції щодо удосконалення діяльності, спрямованої на попередження та розслідування грабежів.

Дисертація виконана здобувачем самостійно, викладені положення, що виносяться на захист, розроблені автором самостійно. У публікації, виданій у співавторстві, авторський внесок становить 50%. Наукові доробки співавтора за темою дисертації не використовувались.

Основні положення, висновки та результати дослідження оприлюднені на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях.

Достовірність одержаних результатів обумовлюється вдалим використанням загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, узагальненням емпіричних даних, системним опрацюванням нормативно-правових актів України, узагальненням вітчизняних і зарубіжних літературних джерел з теми дисертації.

Емпіричну базу дослідження становлять результати аналізу офіційних даних Державної служби статистики України, Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, узагальнені дані вивчених 335 кримінальних проваджень щодо вчинених упродовж 2010–2018 рр. грабежів; результати анкетування 150 працівників слідчих підрозділів Національної поліції України.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що автором *вперше*: 1) встановлено психолого-правові засади розгляду пограбування як суспільно небезпечного та протиправного явища, що полягають у необхідності інтегративного аналізу зазначеного діяння з позицій юридико-психологічного знання; 2) виявлено об'єктивно наявний зв'язок між індивідуально-психологічними рисами грабіжника й особливостями вчинення злочинних дій, що виявляється в процесі застосування психічного чи фізичного насильства під час здійснення грабежу; 3) запропоновано нову редакцію ст. 186 КК України, а саме в її диспозиції обґрунтовано необхідність замінити термін «викрадення», на більш обґрунтований «заволодіння». Сформульовано таке загальне визначення: грабіж – це відкрите протиправне заволодіння чужим майном; 4) із психологічної позиції з'ясовано основні фактори, що обумовлюють рецидивний характер учинення грабежів. Повторне вчинення грабежів пов'язане з низьким рівнем розкриття цього виду злочинів; звільненням значної кількості осіб, що вчинили грабежі, від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України або умовно-достроково; призначенням більш м'якого покарання, ніж передбачено законом; недостатнім рівнем ресоціалізації в місцях позбавлення волі тощо; 5) виявлено певні суперечливості й недосконалість конструкції кримінально-правової норми, що встановлює відповідальність за грабіж, а саме: за спричинення значних

матеріальних збитків потерпілому в разі вчинення грабежу (ч. 3 ст. 186 КК України) законодавець встановлює суворішу міру покарання, ніж за посягання на здоров'я, свободу й тілесну недоторканність особи, що є наслідком застосування насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або погрози застосування такого насильства (ч. 2 ст. 186 КК України).

У дисертації автором *удосконалено*: розгляд соціально-демографічних і психологічних особливостей особи грабіжника; перелік основних критеріїв, за допомогою яких розмежовують грабіж, розбій і крадіжку; тактика застосування психологічних прийомів під час проведення основних слідчих дій з розслідування злочинів зазначеної категорії тощо. *Дістало подальший розвиток*: розуміння історичних вигоків й основних етапів розвитку такого виду злочинів, як грабіж; компаративістський аналіз законодавства різних країн світу, що встановлює кримінальну відповідальність за грабіж; уявлення про психологічну детермінацію відкритого незаконного заволодіння чужим майном.

Практичне значення результатів дослідження Ленської Л.В. полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки і пропозиції вже впроваджено в: *у законотворчу діяльність* – для вдосконалення окремих положень чинного законодавства стосовно регламентації кримінальної відповідальності за грабіж. Зокрема, розроблено авторську пропозицію щодо нової редакції ст. 186 КК України (акт впровадження Інституту законодавства Верховної Ради України від 19 липня 2018 р. № 22/370-1-15, акт впровадження Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 3 липня 2018 р. № 342-р); *у науково-дослідну діяльність* – для подальших досліджень проблеми з'ясування психолого-правових особливостей грабежу як суспільно небезпечного та протиправного явища (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 2 лютого 2019 р., акт впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ від 5 лютого 2018 р.); *в освітній процес* – у процесі підготовки навчально-методичних матеріалів і проведення занять за відповідними темами з навчальних дисциплін «Юридична психологія», «Психологія юридичної діяльності», «Психологічне забезпечення правоохоронної діяльності» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 2 лютого 2018 р., акт впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ від 5 лютого 2018 р.); *у практичну діяльність* – для удосконалення психолого-правових засад розслідування грабежів (акт впровадження в практичну діяльність Шевченківського УП ІУНП України у м. Києві від 15 січня 2018 р., акт впровадження в практичну діяльність Головного слідчого управління НП України від 5 лютого 2018 р.).

Новітня викладення результатів дослідження в опублікованих працях. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 11 наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук (одна у

співавторстві, частка автора 50 %), одна стаття – в іноземному науковому періодичному виданні, а також у п'яти тезах виступів на міжнародних і всеукраїнських науково-теоретичних та науково-практичних конференціях.

Оцінка оформлення дисертації і змісту автореферату. Дисертація і автореферат оформлений згідно з вимогами МОН України. Зміст автореферату відображає основні положення дисертації.

Зауваження щодо змісту дисертації. Поряд з викладеним, в рецензованій дисертації є положення, які сприймаються неоднозначно, видаються суперечливими або потребують додаткового обґрунтування.

1) Перша задача, яка була поставлена здобувачем присвячена висвітленню суспільно-історичних та соціально-психологічних чинників вчинення грабежів в Україні. Для її досягнення авторка в тексті дисертації в підрозділі 1.1 здійснює відповідний аналіз. Водночас, результати зазначеного аналізу не знайшли свого відображення ні в тексті автореферату, ні в висновках дослідження.

2) На наш погляд, задекларований в диспозиції вперше другий пункт, а саме: виявлено об'єктивно наявний зв'язок між індивідуально-психологічними рисами грабіжника й особливостями вчинення злочинних дій, що виявляється в процесі застосування психічного чи фізичного насильства під час здійснення грабежу не знайшов свого вичерпного відображення в тексті дисертації. Тому хотілось би надання більш вагомої аргументації представленого положення.

3) Доречним результатом дослідження, на мій погляд, було б формування пропозицій не тільки здійснення процесу досудового розслідування, а й заходів превенції кримінального правопорушення, що обрано предметом дослідження. Таким чином, практична значущість одержаних результатів була б в рази значущою.

4) На сторінці 86 дисертації (підрозділ 2.1) авторка зазначає, що «...Підсумовуючи викладене, зазначимо, що у багатьох випадках потерпілими від грабежів стають недостатньо підготовлені до життя, довірливі, наївні, недосвідчені або занадто самовпевнені та схильні до провокацій люди. Відносно даної категорії осіб необхідно проводити віктимологічну профілактику у вигляді роз'яснення, переконання та допомоги, спрямовану на поновлення та активізацію їхніх захисних якостей...». Питання до автора: Що саме ви розумієте під терміном «захисні якості»? Назвіть перелік «захисних якостей», які необхідно «поновити» та «активувати». Опишіть механізм «поновлення» та «активації» «захисних якостей».

5) У підрозділі 2.2. «Психологічна характеристика суб'єкта та суб'єктивної сторони грабежу» (стор. 105-128) здобувач розглядає суб'єкта злочину у контексті таких взаємопов'язаних загальних ознак як: «...1) фізична особа; 2) осудність; 3) досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність...». А також наводять соціальні, мотиваційні та інтелектуальні характеристики суб'єкта грабежу. Як відомо, у склад психологічної характеристики особи входять певні

властивості, особливості, якості, ознаки, риси, здібності та ін. Питання: Які все ж такі типові якості характеризують суб'єкта грабежу?

Разом із тим, викладені зауваження носять дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи, та не знижують загального схвалення її наукового рівня, що відповідає критеріям і вимогам, яких необхідно дотримуватись при написанні дисертаційної роботи.

Загальний висновок. Дисертація Ленської Людмили Валентинівни на тему «Психолога-правова характеристика грабежу», є завершеною, кваліфікаційною науковою працею, яка містить раніше незахищені наукові положення та науково обґрунтовані результати у галузі юридичної психології, що в сукупності розв'язують важливу наукову та прикладну проблему удосконалення діяльності Національної поліції України, спрямованої на попередження та розслідування грабежів.

За своїм змістом та оформленням дисертація Ленської Л.В. відповідає вимогам п.п. 10 і 11 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 №567, а її автор Ленська Людмила Валентинівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 19.00.06 – юридична психологія.

Офіційний опонент:

Доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Одеського державного університету внутрішніх справ

О.М. Цільмак

«17» травня 2019 року

Підпис засвідчую:

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
проректор Одеського державного університету внутрішніх справ

С.О. Кузніченко